

“
SU ŽALGIRIU – UŽ LIETUVĄ!

ŽALGIRIS

Lietuviškumo stiprybė slypi kalboje

Buvęs Telšių muziejaus „Alka“ vadovas, lakūnas Stasys Kasparavičius beveik trisdešimt pastarųjų metų paskyrė Žemaičių kultūros draugijos veiklai. Už žemaičių kalbos populiarinimą, už vos bundant Lietuvai Žemaičių draugijos įgyvendintą Rainių koplyčios idėją jis buvo apdovanotas Gedimino 5-ojo laipsnio ordinu. Neseniai S. Kasparavičius parašė ir išleido knygą „Žemaitija - paslapčių žemė“. Pasak autoriaus, šia knyga jis norėjo išsaugoti ateičiai iki šiol niekur neminėtus Žemaitijos akmenis, vietoves - tarsi testamentą perduoti tiems, kurie norės juos tyrinėti bei ieškoti naujų gelmių. Anot S. Kasparavičiaus, viena iš didžiausių paslapčių net ir jam tebėra nepaaiškinama žemaitiška stiprybė bei atkaklumas. Juk laiko dulks užklojo kuršių tautą, pradingo žiemgaliai, prūsai, jotvingiai, o žemaičiai - liko.

- Ar daug Lietuvoje kalbančių žemaitiškai? Ar daugelis išdrįsta kalbėti savo gimtąja tarme? - paklausėme Stasio KASPARAVIČIAUS.

- Pradeda drįsti. Žmonės jaučiasi vis drąsiau ir drąsiau. Žemaitijos krašte renginiai dažniausiai vyksta žemaitiškai. Ir Žemaitijos vėliava šalia Trispalvės jau randasi. Savimonės atbudimas lėtai, bet vyksta. Matyt, genuose ta stiprybė užrašyta. Žemaičiai jau tokie - jei gimei žemaičiu, turi juo ir mirti. Tikras žemaitis turi puoselėti savo tarmę, stengtis šnekėti žemaitiškai, saugoti tradicijas. Žemaitijoje daug kas per šventes kelia dvi vėliavas - Lietuvos ir žemaičių. Kai budo Lietuva, iškart ir žemaičiai atbudo. Kaip negali gėdintis savo tėvo ir motinos - taip nepabėgsi ir nuo prigimties. Žemaičiai drąsiai žemaitiškai kalba tik Žemaitijoje. Kitur būdami dažniausiai savo tarmę „perjungia“ į bendrinę kalbą. Ta tradicija tęsiasi nuo tų laikų, kai buvo gėda šnekėti lietuviškai, kad nebūtum palaikytas mužiku, kai dar buvo gajį nuomonė, kad žemaitiškai kalba tik neišsilavinę. Net dabar, jei šneki žemaitiškai, kitiems atrodo kitoks... Bet taip tik pas mus. Kitose šalyse tėvai sando to krašto tarme kalbančias auklytes, kad vaikus išmokytų prigimtos tarmės.

- Gal vyresni kalbėti tarmiškai nevensgia taip, kaip jaunimas?

- Atsiverskite 2011 metų gyventojų surašymo duomenis ir suprasite, kad žmonės nenori prisipažinti mokantys tarmiškai. Tada žemaičiais pasisakė esą 2169 lietuviai. Užsirašė trys aukštaičiai, devyni dzūkai ir du suvalkiečiai. Šit jums ir etnografinis Lietuvos paveikslas. Tokie tai valstybiniai duomenys.

- Ateinančius metus Seimas numatė skelbti Žemaitijos metais. Kieno tai buvo mintis?

- Žemaičių draugijos. Kažkada Seime buvo žemaičių parlamentinė grupė, ta veikla nunyko, bet į mūsų draugijos prašymą Seimas galiausiai atsižvelgė - 2019-ieji metai bus paskelbti Žemaitijos metais. Tam yra solidi proga. Kitamet bus 800 metų, kai rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Žemaitijos vardas. Istoriniuose šaltiniuose galbūt galima surasti dar ankstesnę Žemaitijos paminėjimo datą, bet viena data yra tvirta ir ją galima skelbti valstybinės

reikšmės. Haličo-Voluinės didžiųjų kunigaikščių ir Lietuvos taikos sutartyje paminėta, kad dalyvauja ir žemaičių kunigaikščiai Erdvilas (Gerdvilas) ir Vykintas. Žemaičių metų patvirtinimas aukščiausiu lygiu - didelis plusas žemaičiams. Aišku, bus skirta kažkiek pinigų leidybai, gal dar kam, bet pinigai tėra pinigai. Kai šnekta apie pinigus prasideda, visi pradeda norėti festivalių, švenčių, prasideda dalybos. Kas po to? Šventė praeis, šiukšles susirinksime, ir viskas. Norėtusi, kad būtų kažkokia išliekamoji vertė, Žemaitijos reikšmės įtvirtinimas. Žemaičių vyskupystė, įsteigta 1317 metais, visus 500 metų puoselėjo lietuviybę. Juk ir Šventasis Raštas buvo pradėtas spausdinti žemaitiškai. Vyskupija buvo nusitęsusi toli, į Aukštaitiją iširėžusi. Aš dar turiu dokumento kopiją, kur aukštaičiai prašo žemaičių vyskupo išversti Šventąjį Raštą į aukštaičių kalbą, nes anie žemaitiškai nesupranta. Kaunas didžiuojasi - oi, kokie jie lietuviai, o juk Kaunas buvo rusų fortas, Rusijos gubernijos fortas apsupta citadelė. Bet kada po 1863 m. sukilimo carinė valdžia žemaičių vyskupą Valančių ištrėmė į Kauną, ten įsikūrė vyskupija, kunigų seminarija, bažnyčios, gimnazijos. Prasi-dėjo Kauno, kaip lietuviybės židinio, trauka. Kaip istorikas Liudas Jovaiša sako: kur būtų nusėdusios Basanavičiaus, Kudirkos idėjos, jei Žemaičių vyskupystė nebūtų sukūrusi lietuviybės terpės.

▶ Arklys turi pasą, mašina turi, žemaitukai žirgai su pasais, o žemaitis kodėl jo negali turėti?

- 2013-ieji buvo paskelbti Tarmių metais. Gal klystu, atrodo,ėjo, praėjo tie metai gilesnės žymės nepalikdami...

- Nesakyčiau, kad nieko nepaliko. O aš labai vertinu Tarmių metus. Buvo viena tokia gimnazija Žemaitijoje, kuri žemaičių kalbos nenorėjo pripažinti, esą ji grubi, gadinga norminė kalba. Kai buvo paskelbti Tarmių metai, vieną gražią dieną ta mokykla mane pasikvietė į renginį ir padarė gražią šventę, skirtą žemaičių tarmei. Sakytum, ta mokykla nuo amžių buvo žemaičių tarmės puoselėtoja. Po to net

Stasio Kasparavičiaus asmeninio albumo nuotr.

ten gyvenantys mokytojai lengviau atsikvėpė, pasijuto galintys savo prigimtine tarmę saugoti, jos nesigėdyti.

- O kaip žemaičiai jaučiasi pasaulyje? Išvykę jie jau turbūt savo tarme nebekalba?

- Senieji dar kalba, bet Tėvynę tikrai prisimena visi. Tėvynė yra tik viena, kad ir kur tu būtum. Anksčiau draugijos skyrius buvo Australijoje. Nemažai žemaičių pasų ten išsiuntėme. Nemažai jų iškeliavo į Ameriką. Amerikoje yra daugiau norinčių vadintis lietuviais, bet oficialių lietuvių pasų nėra. Gauna jie žemaičio pasus (tarmiškai - žemaitė pasos - *red. past.*) ir didžiuojasi turį Tėvynės įrodymą.

- Ar daug žemaičio pasų draugija yra išdavusi?

- Bus apie dešimt tūkstančių, gal dar daugiau. Kartais man skambina ir klausia, kaip įsigyti žemaičio pasą. Sakau, pasų niekas nedalina, reikia įstoti į Žemaičių draugiją. Kartais mums bando įdurti: kokie čia tie žemaičių pasai. O kodėl ne, sakau. Arklys turi pasą, mašina turi, žemaitukai žirgai su pasais, o žemaitis kodėl jo negali turėti? Svarbu, kad toks noras būtų. Dirbtinai žemaičiu nė vieno nepadarysi. Šnekta turi būti įgimta. Jei kas su ja neužgimęs, bando šnekėti žemaitiškai, atskirti nesudėtinga. Ne žemaičiui arba tos kalbos nemo-kančiam gali atrodyti keista, kad

tos pačios vietovės pavadinimas gana netolimose vietose skamba kitaip. Dabar pas mus atkuriami vietovardžiai žemaičių tarmėmis. Įvažiuojant į Luokės miestelį nuo Telšių pasitinka ženklas „Louke“, o atvažiuojant į miestelį iš kitos pusės - užrašas „Lūke“. Mes, žemaičiai, į tą reikalą žiūrime paprastai. Visa tai ne dėl principų, o tam, kad išsaugotume savo tarmiškumą pavadinimus. Nuo seno žemaičiai nuo Užvenčio važiuodavo į Lūkę, o nuo Telšių į Loukę. Tad kodėl dabar kažkas turėtų keistis? Mes nesistengiam žemaičių kalbą suniveluoti, bet saugodami savo kultūrinį paveldą viską darome, kad jos patarmės būtų tokios, kokios buvusios.

- Daug kas sako, kad žemaičių tarmė jiems - tamsus miškas, nors vertėjo ieškok. Tačiau tie, kurių bent vienas tėvų ar senelių ta kalba kalbėjo, supranta viską...

- Čia ir atsakymas tiems, kurie purkštauja išgirdę siūlymą vadinti mūsų šnekta ne tarme, o kalba. Jeigu kitų regionų atstovai nesupranta, vadinasi, yra ne žemaičių tarmė ir jos patarmės, o kalba. Ir tą reiktų pripažinti oficialiai. Tą mintį mes atsargiai keliamo ir tikimės, kad ji nebus pamiršta. Vieną dieną tas reikalas bus prikeltas, nes tautos išlikimas yra susijęs su jos kalba. Kuo daugiau savo prigimtine kalbą skurdinsime, tuo patys skurdesni būsime ir tuo neįdo-

mesni būsime pasauliui. Tą klausimą savo monografijoje „Žemaičių kalba ir rašyba“ kelia buvęs šviesaus atminimo kalbos tyrinėtojo profesoriaus Alekso Girdenio mokinys, Šiaulių universiteto docentas Juozas Pabrėža. Lietuviai į žemaičius turėtų kitaip žiūrėti. Nesipuikuodamas savo žemaitiška prigimtimi sakau, kad žemaičiuose yra ta lietuviškumo stiprybė. Dar lenkų istorikas Ježis Ochmanskis (Jerzy Ochmanski) rašė, kad žemaičių kunigaikštystė yra pati lietuviškiausia. Dabar kartais nebeaišku, kur mes einame: net „Dainų dainelė“ pradėta dainuoti angliškai. Jeigu jau taip, liko tik „Tautišką giesmę“ išversti į anglų kalbą. Lietuvių kalbai ta svetima kalba daro didelį poveikį. Valstybiniame radijuje, televizijoje turėtų dominuoti gimtoji kalba.

- Po Žemaitijos metų galėtų eiti Dzūkijos metai, Aukštaitijos, Suvalkijos...

- Na, jei dzūkų devyni tėra, aukštaičių - trys, kam jiems tie metai? Jeigu žmogus gėdinasi savo tarmės, jokie metai nepadės. Vadinasi, trūksta tautinės savimonės. Nesigiriu, kad prisipažinusių žemaičiais yra daug. Priešingai, ganėtina mažai. Pagal paskutinį caro Rusijos surašymą žemaičių buvo per 400 tūkst. Ir jų gimtoji kalba buvo žemaičių. Viskas apsivertė Smetonos laikais. Atėjęs į valdžią Smetona įvedė autoritarinę požiūrį - pagal jį valstybėje tegali būti viena kalba. Tas požiūris išliko iki šiol, niekas nenori to reikalo keisti. Pamirštama, kad ne tik tautiniai drabužiai, bet ir kalba - paveldas. Paveldas tai, kas paveldėta iš protėvių ir ką reikia labai saugoti.

- Kaip žemaičiai išlaikė savo savimonę? Iš kur tas siekis nesigėdyti savo šnekotos?

- Tai daryti skatina poreikis, kylantis iš gilumos. Ir tai yra gražu. Žemaičiai pajuto, kad jiems lengviau bendrauti taip, kaip šnekama. Renginiai čia dažnai vyksta žemaitiškai. Šit, Vokietija. Visi jie ten vokiečiai, bet kalbėti savo žemės šnekta jiems yra garbė. Kodėl kiekvienas lietuvis negali šnekėti savo tėvų kalba? Turi kalbėti, jeigu esame demokratinė valstybė. Bet nereikia tyčiotis, kad, jei kalbi žemaitiškai, esi kažkoks kvailėlis, kad žemaičių kalba tinkama tik prasčiokams. Žemaičių kalbą nebūtina vartoti oficialioje erdvėje, bet bendraujant tarpusavy, scenoje, šeimoje - net būtina. Man įstrigo tarpukarį gyvenusio rašytojo, visuomenės veikėjo Juozapo Herbačiausko pasakymas kad žemaičiai - valstybės pamatas. Tą kažkur Aukštaitijoje pakartojau ir sulaukiau klausimo: o kas tada aukštaičiai? Jūs esate pastatas, sakau, nes tvirtą pastatą įmanoma suręsti tik ant tvirtų pamatų.

NACIONALINIŲ VERTYBIŲ RINKIMAI 2018

2018 metų NACIONALINĖS VERTYBĖS pristatomos šeštadieniais „Žalgirio“ nacionalinio pasipriešinimo judėjimo priede su „Respublika“. Rašykite ir Jūs! NACIONALINIŲ VERTYBIŲ RINKIMAI 2018, A.Smetonos g. 2, Vilnius LT-01115, arba el.paštu redaktorius@respublika.net. Tel. (8-5) 212-35-25

J. Tarvydas - mokytojas, literatūros tyrinėtojas, Sibiro tremtinys

...mokytoju reikia gimti. Tas, kuris tokiu pasidarė, yra tik amatininkas. Pedagogas be sielos ir pašaukimo - ne pedagogas...

Gimtinės žmonės: pirmieji mokytojai, švietėjai, knygnešiai... Kur beneitum ir kokias aukštybes bepasiektum, jie lieka mieli ir artimi. Juk jie pirmieji kūrė Lietuvos švietimo pagrindus, tobulo metodo metodus. Ir kai kuriuos vis norisi prisiminti, juolab kad jie buvo mums darbštumo ir pasiaukojimo pavyzdžiu. Nepriklausomos Lietuvos švietimo vystymosi pradžioje jie nesvarstė gerovės sąlygų, nekovojo dėl „krepšelių“, o atėjo į tuščias klases, bet pilnomis širdimis ryžto ugdyti Lietuvai naujus žmones, mylinčius atkurtą tėvynę Lietuvą ir sugebančius jai aukotis.

Vienas tokių buvo mokytojas iš Žemaitijos Juozas Tarvydas. Jo gimtinė - Plungės rajonas, Kulių valsčius, Paloniškių kaimas. Jis buvo vienas pirmųjų tik ką įsikūrusios Plungės gimnazijos mokinių. O grįžęs atostogų į kaimą, ne tik padėdavo tėvams, nevensgė jokių darbų, bet stengdavosi pajavairinti jaunimo gyvenimą. Laisvalaikiu su jaunimu jaujose ruošdavo vaidinimus, rengdavo gegužines. Pasakojama, kad jis pats sukūrė ir pastatė su kaimo jaunimu spektaklį „Žvaigždžių takais“. Stengėsi šviesti jaunimą: grįždamas atostogų kaimynams parveždavo knygų, laikraščių, su ruošdavo skaitymo vakarus.

Baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universiteto lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą, su džiaugsmu grįžo į Plungės „Saulės“ gimnaziją (gimnazija tuomet, 1922-1928 m., veikė M.Oginskio rūmuose). Dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą, buvo Pedagogų tarybos

sekretorius. Jo dėka gimnazija tapo kultūros centru, nes ėmė rengti literatūros vakarus, dramų būrelio pasirodymus. Aktyvaus mokytojo J. Tarvydo dėka gimnazija įtraukė į kultūrinę veiklą karinio dalinio Plungėje karininkus, miesto jaunimą. Dar išlikę meniškai parengti kvietimai į literatūrinius vakarus: Lazdynų Pelėdos „Klaidos“ literatūrinį teismą, dramų P.Vaičiūčio „Sudrumsta ramybė“, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės „Aušros sūnų“ pastatymus.

Labiausiai J. Tarvydas nusipelnė literatūros dėstymo metodikos darbais. Bendradarbiavo su universiteto dėstytojais, parengė monografinio pobūdžio darbus, kurie buvo spausdinami universiteto žurnale „Athenum“. Jo veikla neapsiribojo vien mokykla. Jis tyrinėjo Šatrijos Raganos kūrybą, parašė studiją. O 1925 m. išbandė gabumus dramaturgijoje: parašė pjesę „Per audrą“.

Vėliau išvyko į Kretingą. Dirbdamas Kretingos gimnazijoje, 1951 m. J. Tarvydas, kaip ir dalis pažangių, šviesių asmenybių, patyrė skaudų smūgį: buvo ištremtas į Sibirą, į Krasnojarsko sritį, Bogoto rajoną. Neatsižvelgta, kad sunkiai sirgo žmona, o vaikams buvo treji, septyneri ir aštuoneri metukai. Grėse badas. Tik mokytojo išsilavinimas (iš lauko darbų buvo paskirtas kolūkio sąskaitininku) išgelbėjo šeimą nuo bado mirties.

Ištvėręs Sibiro tremtį, grįžo į Kretingos rajoną ir ėmėsi metodinio darbo: atskirais leidiniais parengė ir išleido „Gramatinis lietuvių kalbos nagrinėjimas“, „Estetinis moksleivių auklėjimas dėstant literatūrą“, „Nepamokinė literatūrinė veikla vidurinėse mokyklose“. J. Tarvydas

► Nepriklausomos Lietuvos švietimo vystymosi pradžioje jie nesvarstė gerovės sąlygų, nekovojo dėl „krepšelių“, o atėjo į tuščias klases, bet pilnomis širdimis ryžto ugdyti Lietuvai naujus žmones, mylinčius atkurtą tėvynę Lietuvą ir sugebančius jai aukotis

vėl aktyviai įsijungė į mokslinę kūrybinę veiklą: rašė straipsnius literatūros dėstymo klausimais, dalyvavo mokslinėse konferencijose. 1972 m. savo veiklą apibendrino mokytojams labai reikalingu metodiniu leidiniu „Jaunųjų literatūros bičiulių ugdymas vidurinėje mokykloje“.

Vokietijos pietryčiuose, Šprė upės aukštutinėje dalyje, plyti miškingos kalvotos vietos. Čia gyveno maža tauta, turinti tūkstantmetę istoriją. Tai - serbai arba sorbai. J. Tarvydą sudomino sorbų literatūra, praėjusi ilgą ir sudėtingą savo vystymosi kelią nuo XVI a. iki šių dienų. Šis kelias

primena lietuvių literatūros kelią: sorbų pirmieji rašytojai taip pat buvo dvasininkai. Sorbų tautos atgimimo žadintojas Jokūbas Bartas-Čičinskis (1858-1909 m.) savo kūrybine jėga ir patriotišku primena mūsų tautos dainių Maironį.

J. Tarvydas ima nagrinėti sorbų literatūrą. 1968 m. „Kultūros barų“ žurnale buvo išspausdintas J. Tarvydo straipsnis „Karo keliuose sutikus Lietuvą“. Jame J. Tarvydas plačiai aprašė daktaro Frido Metškos lituanistinę veiklą. Šis žymus mokslininkas yra parašęs daugiau kaip 20 darbų istorijos klausimais. Jis pirmasis ir vienintelis lietuvių poezijos vertėjas į sorbų kalbą. Yra išvertęs Kristijono Donelaičio „Metų“ ištraukas, Dionizo Poškos „Muziką Žemaičių ir Lietuvos“, Juliaus Janonio, Salomėjos Nėries, Janinos Degutytės eilėraščių. Juozas Tarvydas bendradarbiavo sorbų spaudoje, populiarindamas lietuvių literatūrą, o iš sorbų kalbos išvertė apysaką vaikams Jano Vornaro „Garniukas ir švyiukas“.

O mes, plungiškiai, jį prisimename kaip Mokytoją...

„Prisimename mokytoją Juozą Tarvydą, sugebėjusį vaikuose matyti žmogų. Jis mokėjo įtikinti, kuriuo keliu eiti, įdiegė meilę literatūrai, sugebėjo skatinti mūsų kūrybiškumą, energiją. Jis sakydavo: turėkite du arklius: vieną - darbui, kitą - šventadieniam pasijodinėjimui. Ir būsit laimingi“ (Mokinių mintys iš „Svečių Knygos“. Plungės švietimo istorijos muziejus).

Tikrai daug gražaus būta šio mokytojo pamokose ir veikloje. Švenčiant Plungės pirmosios vidurinės mokyklos penkiasdešimtmetį, šis mokytojas, jausdamas pareigą savajai mokyklai, sugebėjo surasti šimtus buvusių mokinių ir mokytojų, sukviestas juos į jubiliejų. Mokytojo dovanotos nuotraukos iš Plungės gimnazijos pirmųjų metų gyvenimo padėjo pajavairinti mokyklos istoriją. Jo energijos, atkaklumo dėka 1971 m. buvo įkurta iki šiol gyvuojanti garsoji „Plungiškių draugija“.

Išliko J. Tarvydo iš sorbų kalbos išverstas Frido Metiškos eilėraštis „Lietuviams“ (1944 m.):

*Norėčiau dainomis išgirti
Tave, brangus man krašte,
Šalis graži, vašinga.
Tu guodei nelaimingą
Sunkiū metu. O aš tik
Galiu slaptai vien širsti,
Kai trempia ją pikti...*

*Danutė ARDAVIČIENĖ,
Roma BUŽIENĖ,
parengta remiantis Plungės
švietimo istorijos muziejuje
sukaupta medžiaga*

► Su Plungės gimnazistais 1929 m.